

PIZYCH NA DUGOM OTOKU

Car Konstantin Porfirogenit u djelu: »De administrando imperio«, nabrajući otoke u Zadarskom arhipelagu, spominje i otok s nazivom Πύζυχ¹. Interpretacija i ubikacija pojedinih naziva za sjevernodalmatinsko otočje, što ih donosi spomenuto djelo, bile su čest predmet raspravljanja. Već je I. Lucius opazio, da su u rukopisu pojedini oblici korumpirani, te je prvi pokušao da ih sanira, kao u primjeru naziva ΣΚΙΡΔΑΚΙΣΣΑ, koju je protumačio kao naziv za o. Pag (Plinijeva *Cissa*, danas Časka).² Veliki posao u tumačenju tih toponima izvršio je P. Skok, koji je iznio duhovite prijedloge za emendaciju ostalih naziva sjevernodalmatinskih otoka, što ih car donosi. Tako on razriješuje ΕΣΤΙΟΥΝΗΖ u ΕΣΤΡΟΥΝ (Sestrunj) i ΗΖ (Iž), ΚΑΤΑΥΤΡΕΒΕΝΩ u ΚΑΤΑΝ (Tkon) i ΓΡΕΒΕΝΩ (Grebeni, Kornati?).³ U pitanju ubikacije otoka, što se krije pod Konstantinovim nazivom Πύζυχ, Lucius je prvi izrazio mišljenje, da je to naziv jednog lokaliteta s Dugog otoka i smještao ga u današnje mjesto Sali.⁴ F. Rački nije prihvatio to mišljenje, već je predlagao, da umjesto ΠΙΖΥΧ treba čitati ΓΙΖΥΧ, koji bi bio isto što i Plinijeva *Gissa*, po njemu otok Iž.⁵ Za njim se poveo i F. Bulić. Međutim

¹ De admin. imp. pogl. 29., str. 140, izd. Bonn. = Rački, Dokumenta, str. 404.

² De regno Dalm. et Croat. I, 14, str. 48, izd. Amstelodam. 1666. – Rački je taj naziv tumačio kao: »Skardica insulae Pagi ad occidentem« (Docum. 414). Prvi ga je pravilno protumačio M. L. Ruić, kroničar paški, koji je opazio, da se u njemu kriju dva posebna naziva za otoke Skardu i Kissu (Pag) u Osservazioni sopra l'antico stato civile i t. d., str. 12. (u Drž. arhivu u Zadru). Nezavisno od njega tako je zaključio i P. Skok u Nastavnom vjesniku XXIII, str. 345. – Vidi i Šišić-Jelićevu histor.-geogr. kartu u Šišićevu Priručniku izvora hrvatske historije, Zagreb 1914, u prilogu.

³ Sr. Skokove radove u Nast. vjesn. XXIV, str. 666; u Starohrvatskoj prosvjeti N. S. I, str. 163. i Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950, str. 100. i dr.

⁴ De regno I, 14, str. 48: »nunc Sale«.

⁵ Docum. str. 414. – Treba usput navesti, da je Plinijeva (III, 21) *Cissa* naziv o. Paga, dok za *Lissa* u rukopisima Plinijeva djela ima mnogo *lectiones variae* u tumačenju mjesta, gdje kaže: »contra Jader est Lissa«. Negdje je i *Gissa*, i na nju misli Rački, kad tumači carev *Pizych* = *Gizych*.

su uskoro L. Jelić i F. Šišić⁶ identificirali Πιζύχ s Dugim otokom, što su i ostali prihvatili. Utvrđeno je, da je današnji naziv lokaliteta Čuh na tom otoku postao od careva Πιζύχ, čime je navedena ubikacija čvrsto potkrepljena.⁷

Dosta se raspravljalo i o pitanju etimološke interpretacije tog naziva. Prvi se ozbiljnije njime pozabavio P. Skok, koji je početka držao, da je Čuh skraćunica od Pečuh (augmentativ od peč) i da bi Pečuh mogao odgovarati carevu Πιζύχ.⁸ U kasnijim radovima promijenio je mišljenje te je, još uvijek u uvjerenju da je ovaj naziv slavenskog podrijetla, dovodio njegov korijen u vezu s nazivom Pčinja i sl.,⁹ a po dočetu -uh s Konjuh.¹⁰ Čuhu bi bio, po Skoku, identičan današnji naziv rta Čuf na o. Krku.¹¹ I N. Županič je tražio jezičnu pripadnost tog naziva; on mu pridaje tračko-keltsko podrijetlo u značenju: »velik, dug.«¹² Napokon treba navesti i Jelićevo domišljanje, da je Πιζύχ u vezi s nazivom lokaliteta Pasijak u Telašćici na Dugom otoku.¹³

Tumačeći grafije geografskog nazivlja u djelu Konstantina Porfirogenita,¹⁴ Skok je analizirao i ovaj oblik Πιζύχ. Za njega je utvrdio ukoliko ovo: ι je u prvom slogu (Πι-) zamjena slav. palatalnog poluglasa (b), po čemu bi dakle carev Πιζύχ glasio Pbych; početno P- ispalo je u slav. čakavskoj fonetici, kao i u riječi pčela-čela, pšenica-šenica; oblik Πιζύχ sačuvao je u carevoji grafiji nepromijenjen konsonantski dočetak (kao i 'Αλωήπ), dok ostali nazivi imaju samo one konsonantske dočetke, na koje mogu svršavati grčke riječi; napokon slav. u u Πιζύχ car piše s grč. ypsilonom, kako je slučaj u starolat. i u roman. jez., jer je transkribirao iz latinskog alfabeta.¹⁵

Susretljivošću kolege I. Petriciolija došao sam do nekih arhivskih podataka, koji donekle mijenjaju Skokov zaključak u pogledu tumačenja onog ι u Πιζύχ kao poluglasa. Naime još 1451. god. piše se i zove taj lokalitet *Pičuh*.¹⁶ Izvjesno je, da ono ι nije moglo petstotina godina sačuvati funkciju poluglasa; prema tome to nije specifično careva zamjena za slav. palatalni poluglas, već organsko i, koje pripada korijenu (osnovi) riječi. Ono je tek mnogo poslije Konstantina Porf. oslabilo i iščezlo, kako potvrđuju i kasniji dokumenti: 1475. god. nalazimo ga u grafiji *Pçuch*,¹⁷ 1555. god. *Pzuch*, a tek

⁶ V. kartu priloženu uz cit. Šišićev Priručnik.

⁷ P. Skok, Kako bizantski pisci pišu slav. mjesna i lična imena II, u Starohrv. prosvj. N. S. I (1927), str. 170, 174.

⁸ Skok (Nast. vjesn. XXIV, 666 i s.) donosi to tumačenje kao hipotezu.

⁹ Slavenstvo i romanstvo str. 124, bilj. 4: »Na vezu s peč, pečina ne može se misliti zbog suglasnika č i zbog poluglasa, koji je ispao«. - O vezivanju Pizycha uz Pčinju sr. isto djelo str. 115.

¹⁰ Slavenstvo i romanstvo str. 115.

¹¹ Slavenstvo i romanstvo str. 29. Sr. i II. dio istog djela (Kazala i karte) str. 13, gdje donosi ujedno Čuh i Čuf. - Vidi i Starohrv. prosvj. N. S. I, 164.

¹² Etnolog X-XI (1937-1939).

¹³ Skokov rad u Nast. vjesn. XXIV, str. 667, bilj.

¹⁴ Starohrv. prosvj. N. S. I, str. 11 i d.

¹⁵ Spomenuti rad u Starohrv. prosvj. N. S. I (1927), str. 163, 170, 174.

¹⁶ Dokument od 7. II. 1451. u Drž. arhivu u Zadru, notar Johannes de Calcina, B IV, f. 6, str. 80: »*Chiazbuich de Sale piscator in Pichuh*.«

¹⁷ Dokument od 5. III. 1475. u Drž. arhivu u Zadru, notar. sp. P. Dragono B, III, f. 3/1: »*in insula Sale in loco vocato Pçuch*.«

1689. god. javlja se bez početnog *P* u obliku *Zuch*.¹⁸ Iz ovoga se ujedno vidi i to, da je početno *P* otpalo relativno dosta kasno, negdje u XVII. stoljeću. Što se tiče careva pisanja *u* sa *v*, dovoljno je napomenuti, da je to u rukopisima vrlo česta grafija ne samo za slav. *u*, nego uopće za svako negrečko *u*.¹⁹

Glasovni razvoj od ΠΙΖΥΧ do Čuh već je objašnjen, a sada ga, eto, možemo pratiti i u izvorima. S razloga koji smo naveli (da *ι* nije *υ*) otpada i mogućnost, da se Pčuh dovodi u vezu s Pčinjom. Isto tako trebat će odvojiti i naziv Čuf s o. Krka od Čuha na Dugom otoku. Ne treba ni spominjati, kako se različiti polazni oblici geografskih naziva mogu u svom razvoju, kroz fonetiku kasnijih lingvističkih superstrata, sresti u sličnom ili identičnom konačnom obliku i obratno, kako isti polazni oblici doživljuju različit razvoj.²⁰ Za objašnjenje postanka naziva Čuf ne raspoložemo sa starijim prelaznim oblicima, kao za Čuh. Ali i bez toga možemo ga odvojiti od Čuha. Ovaj ima u dočetu aspiratu *h*, onaj spirant *f*; nadalje, što je još važnije, kvantitet i akcent onoga *u* u Čuhu je posve različit od onoga u Čufu: *u* u Čuhu je dugo, a u Čufu kratko (Čüh, gen. Čühà naprama Čűf, gen. Čűfa).²¹ Možda bi se Čuf mogao protumačiti neodvisno od Čuha. Sklon sam u obliku Čűf gledati naziv, koji je nastao od tal. mlet. *ciuffo-zuffo* sa značenjem: »čuperak kose, trave, rastinja«, a preneseno »tjeme, glava«. ²² Po tome bismo mogli naziv Čuf tumačiti kao rom. korelat našega *Kosmaj*, *Kosmeč*, lat. *Barbatus* (Barbat),²³ ili pak kao »tjeme, glava«, to prije, što na tom istom otoku Krku imamo nedaleko naš naziv *Glavotok* (uz rom. *Caisole-caput insulae* nasuprot Glavotoku) i na suprotnoj strani otoka u Planinskom kanalu *Glavati* nedaleko Šila.²⁴ Samom rtu, koji nosi naziv Čuf, dobro pristaje ta metafora, bilo s obzirom na njegovu geomorfološku konfiguraciju, bilo s obzirom na njegove rasline. Napokon isti naziv *Cuf* (*Zufo*) ima rt u zap. Istri, koji s južne strane zatvara uvalu Budava.

Očito je, dakle, da je Πιζύχ Konst. Porf. bio Pizuh, a ne Pzuh. Isto tako će biti vjerojatno, da taj naziv nije slavenskog postanja, dakle, da je predslavenski, da nema veze s nazivom Čuf s o. Krka i po tome je još uvijek pitanje, u kom je jeziku nastao, i koji je polazni oblik, od koga se razvio Πιζύχ, što ga sredinom X. st. donosi Konstantin Porfirogenit.

¹⁸ Arhiv obitelji Petricioli M. III, f. 20, Divisione delle facultà tra li SSri Soppe, Maroli, Nassi, Glubavaz.

¹⁹ Tako se i Liburni u svim rukopisima grčkih klasičkih autora pišu Λιβυνοί, kao i izvedenice Λιβυνοίδες, Λιβυνοικη i t. d. Sr. H. Krahe, Die alten balkanillyrischen geographischen Namen, Heidelberg 1925. s. v.

²⁰ Tako na pr., kako se drži, nazivi Jadro, Jadrija, Zadar i sl. potječu od istog korijena, dok naprotiv imamo na pr. dva Bribira i dva Labina, i vrlo je vjerojatno, da im polazni oblici nisu isti.

²¹ Ove sam informacije dobio od uprave samostana M. B. na Glavotoku (o. Krk). Također doznajem, da tamošnji narod izgovara tal. mlet. riječ za čuperak: *čuf*, uz *čup*.

²² *ciuso* - »gruppo di capelli sulla fronte« ..., »Poche piante in un altura o in un paese bruce«, - *Ciuffo d'erba* - »un gruppo d'erba sporgente«, - Znači i tjeme, glava (preneseno): »Dal ciuffo sino a piedi.« - Sr. P. Petrocchi, Nuovo dizionario universale della lingua italiana I, Milano 1894, str. 486 i s.

²³ P. Skok, Slav. i rom. 57, 71, 167, 189.

²⁴ P. Skok, Slav. i rom. 22, 30, 38 i dr.

Čuh se javlja na užem teritoriju Dugog otoka u nekoliko izvedenica. Samim oblikom Čuh naziva se lokalitet u jugoistočnom dijelu otoka, nedaleko Male Proverse (između Velog vrha i Miline gl.), a tu je i Čuh polje, koje se proteže po sinklinali između te dvije uzvisine u pravcu sela Sali. Uvala s njegove jugoistočne strane zove se Čušćica, a rt koji je zatvara s istočne strane (punta) Čuška. Zapadno od Čuha, u Telašćici, nalazi se uvala Čuška Dumboka.²⁵ Dalje od Čuha prema Salima, bliže Telašćici, prostire se Kruševo ili Krševo polje, kojim sa sjevera dominira brdo Kruševac. Krševo polje i Kruševac spominju se u dokumentima s nazivima: *Crusovopogle*, *Crusievaç*, *Crusevaç*.²⁶ Utvrđeno je, da nazivi Kruševo, Krševo, Kruševac dolaze od *kruška*, u izgovoru tamošnjeg stanovništva *krušva*.²⁷ Po tome je Krševo polje = Kruško polje, »polje gdje rastu (koje ima) kruške.« U Krševu polju danas nema krušaka, ali ih je nekada sigurno bilo. Ima ih naprotiv u obližnjem Čuhu, kako sam imao prilike ustanoviti 1951. god. vršeci arheološko-topografsko rekognosciranje tog dijela otoka. To su sitne kruškice, bez osobita ukusa, degenerirane u toku stoljeća.²⁸ Sklon sam Čuh (polje), to jest stariji Pizuh tumačiti kao prelazni oblik još starijeg predslavenskog naziva, kojega je naše Kruševo polje hrv. Lehnübersetzung.

Prema dosadašnjim rezultatima lingvističkih istraživanja, na našem otočju možemo tražiti, pored slavenskih, toponomastičke ostatke raznih lingvističkih supstrata: mediteranskog, ili-ro-keltskog, grčkog, latinskog i romanskog. Poseban su problem grčki jezični ostaci na našim otocima, pogotovu na otocima Zadarskog arhipelaga, na kome u antici nije bilo, kao ni na susjednom kopnu, nikakve grčke naseobine. Osim toga i ovdje se javlja pitanje vremenskog određivanja pojedinih grčkih naziva, kad se hoće odvojiti one, koji su nastali u klasičkoj starini, od onih iz bizantskog perioda.²⁹ U antičkim izvorima zabilježeno je nekoliko toponima uzetih iz grčkog rječnika, kojima se nazivaju pojedini lokaliteti na našim otocima ili otoci sami.³⁰ P. Skok je mnoge moderne nazive na našem otočju rekonstruirao kao grčke (Skupjeli, Igalo, Žapalj, Šipan, Zirona-Žirje i mnoge druge).³¹ Posebno na Dugom otoku on pridaje grčko podrijetlo nazivu Savar (gen. Savra) od σαυρος (= gušter).³² I ja sam

²⁵ V. sekciju Dugi otok 2, u mjerilu 1 : 50.000, izd. GIJNA, reprod. 1949. g Primijetio sam u izgovoru Saljana disimilaciju č-š/č-š u nazivima Čuška, Čušćica. Oni kažu Čuška, Čušćica. To je zavelo reambulatorne spomenute sekcije iz 1937. te i Čuh pišu Čuh s »mekim« č, što je potpuno krivo.

²⁶ *Crusovopogle* v. u Cod. dipl. X, 521.; *Crusieuaç in Insula Magna* Cod. dipl. XIV, 11; *in possessione posita in Insula Magna in loco Sale Cruseuac*, Cod. dipl. XIV, 115.

²⁷ Skok, Slav. i rom. 119.

²⁸ Te kruške, kojih ima samo u Čuhu (danas ih u Krševu polju uopće nema), izmakle su I. Pevaleku, koji je obradio floru Dugog otoka. On spominje samo *Pinus amygdalisformis* i to na Grbaščaku, u Gmajnom polju, na Katini i na Kornatu. – Sr. I. Pevalek, Vaskularna flora u »Prirodna istraživanja kraljevine Jugoslavije« sv. 16, izd. Jug. akad. zn. i umj., Zagreb 1930, str. 136.

²⁹ Taj problem je istaknuo i P. Skok (Slav. i rom. 259). On tu konstatira (str. 258), da je na našem otočju sačuvano više grč. toponima, nego li ilirskih. Pojava grč. toponima u »elafitskoj grupi« otoka lako je objašnjiva. Međutim, kad je govor o Zadarskom arhipelagu, tu se javljaju nemale poteškoće. Sr. o tome moju bilješku 41 uz ovaj rad.

³⁰ Sr. o tome rad H. Krahea, str. 4. i d. Među otocima sjevernog Jadrana ostao je zabilježen u klasičnim izvorima samo jedan grčki naziv za grupu otočja *Elektrides* (= jantarski otoci).

³¹ P. Skok, Slav. i rom., passim (v. kazalo u II. dijelu).

³² P. Skok, Slav. i rom. 118.

se obratio istom jezičnom izvoru u tumačenju naziva Πύζυχ. Držim, da je hrv. naziv Kruševo polje prijevod grčkog naziva istog značenja, koji je Konstantin Porfirogenit zabilježio u obliku Πύζυχ.

Grčki se kruška-stablo zove ἡ ἄπιος f., a kruška-voće τὸ ἄπιον n., rjede ἡ ἀπίδευ f. Deminutiv od ἄπιον (sitna kruška, kruškica) je τὸ ἀπίδιον n.³³ Ovaj posljednji naziv bi došao u obzir za tumačenje careva Pizych. »Polje koje ima kruškica« (a takve su upravo u Čuhu) glasilo bi: Ἄπιδιο-ὄχος (sc. ἄγρος).³⁴ Po zakonu kontrakcije grč. vokala *oo* daje *ov* i tako dobivamo polazni grčki oblik ΑΠΙΔΙΟΥΧ.³⁵ U romanskom periodu grupa *di* je prešla u *z*, kao u nazivu sela na istom Dugom otoku: *Median* > *Mezan* > *Mzan* > *ŽMAN*.³⁶ Tako je od ΑΠΙΔΙΟΥΧ postalo ΑΠΙΖΟΥΧ. Time smo se već mnogo približili obliku ΠΙΖΥΧ, što ga donosi Konstantin Porfirogenit. Gubitak početnog *A* u obliku ΑΠΙΖΟΥΧ nije teško protumačiti. Kao nenaglašen vokal lako je otpao; osim toga, on se mogao kasnije, u vulgarnoj latinštini, kad se izgubio osjećaj jezične pripadnosti i pravog značenja naziva, shvatiti kao prijedlog *a* (= *k*, *u*) te tako otpasti, kao što se to i drugdje dogodilo (upor. Agrigentum – Girgenti; Obrovac, Abraucio – in Bravizo; Agrubio – Grubio, Grbalj i dr.³⁷ Gubitkom tog inicijalnog *A* dolazimo posve naravnim razvojem do oblika ΠΙΖΟΥΧ-, koji potpuno odgovara carevom ΠΙΖΥΧ, gdje je *υ* = *ou* (*u*), kako je spomenuto. To *u* bilo je već u polaznom obliku (*apidiuch*) dugo i toničko te se sačuvalo i takvo ostalo do danas u konačnom hrvatskom obliku Čuh.

U Čuhu, ili negdje u njegovoj neposrednoj blizini, moralo se nalaziti neko naselje istog naziva, po kome se i čitav otok zvao Pizych. Danas se od njega ne vidi gotovo ništa, do li ruševina manjih suhozidnih kućica, vjerojatno čobanskih skloništa, možda i iz novijeg vremena. Važna su međutim dva toponima, koja su se do danas sačuvala u Čuhu, a to su: Crkvina i Podselo. Ovaj lokalitet Podselo nalazi se podno Čuha i po sebi ukazuje, da je u današnjem Čuhu moralo nekada postojati naselje. Naziv pak Crkvina ukazuje, da se tu nalazila i crkva. Njezine ostatke je nedavno našao i opisao I. Petricioli.³⁸ Ovime je znatno potkrijepljeno mišljenje onih, koji su u današnjem Čuhu gledali Pizych Konstantina Porfirogenita, i po tome je razumljivo, da je u

³³ Sr. L. Rocci, Vocabolario greco-italiano, Citta di Castello 1939, str. 204. i s.

³⁴ ὄχος, ἡ, ὄν. (od gl. ἔχω) »onaj koji ima, posjeduje, drži« na pr. λιμένες νηῶν ὄχοι. Sr. L. Rocci, cit. Vocab, str. 1383. Sr. na pr. ἀμωχος od ἀμα-οχος = »onaj koji ima dobro, posjed, posjednik«. Meillet-Vendryes, Traité de grammaire comparée des langues classiques, Paris 1948, str. 106.

³⁵ Za kontrakciju oo sr. sp. djelo Meillet-Vendryes str. 104. i s.

³⁶ Skok, Slav. i rom. 118. Upotrebljavam ovu priliku, da upozorim na sumnjivu interpretaciju naziva *Vampsane*, koju je dao A. M. Strgačić (Neka toponomastička i topografska pitanja Dugog otoka, Starohrvatska prosvjeta III, sv. 1) i koju je reproducirao P. Skok (Slav. i rom. 123). *Vampsane* se spominje 1341. god., i Strgačić pretpostavlja, da je to isto, što i toponim *Tersane*, što ga Bianchi donosi. Međutim je očito, da je oblik *Vampsane* lok. od *Mzan*, spojen zajedno s prijedlogom *vb*, *va*; dakle: *va Msane* s umetnutim *p* radi lakšeg izgovora (sr. *solempnitae* i mnogo dr. primjera u Cod. dipl.).

³⁷ Sr. A. Mayer, Studije iz toponomastike rim. provincije Dalmacije u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku L (1932), str. 89.

³⁸ I. Petricioli, Spomenici iz ranog Srednjeg vijeka na Dugom otoku, u Starohrv. prosvjeti, III Ser, sv. 3.

ranom Srednjem vijeku čitav otok dobio naziv po tom naselju. Međutim, arheološki nalazi iz najnovijeg vremena ukazuju, da je taj kraj bio nastavan i u ranoj antici. Podno brijega Mrkotina u Maloj Proversi istražili smo ostatke oveće rimske ville, koji su objelodanjeni.³⁹ Taj nalaz je važan s jedne strane, što svjedoči o kontinuitetu naselja u tom kraju, a s druge strane uvjerljivo ukazuje na mogućnost, da je naziv Pizych nastao u predslavenskom periodu.⁴⁰

³⁹ M. Suić, Iskapanja rimske ville u Maloj Proversi, u Vjesniku za arheol. i hist. dalm. LIV (1943).

⁴⁰ Pitanje grčkih toponima na našim otocima trebat će revidirati i bolje obrazložiti. I sâm se teško mirim s mišljenjem, da je na području Zadarskog arhipelaga ostalo toliko grčkih toponima, kako P. Skok misli, jer nismo u stanju dati toj pretpostavci jasan historijski okvir, koji bi je potpuno opravdao. Kako sada stvari stoje, držim, da treba isključiti neki grčki utjecaj u ovom kraju u predrimsko doba. Mogao bi se naprotiv dopustiti u bizantskom periodu, kako se to ranije i činilo, ali taj je utjecaj, kako se zna, bio najviše politički, znatno manje kulturnog karaktera, a etničkog gotovo nimalo. Međutim ostaje i treća mogućnost, koja se dosada nije uzimala u razmatranje. Može se dopustiti, da je Zadar bio koloniziran u početku rimskog carstva bilingvističkim grčko-rimskim elementom, koji je uz oficijelni latinski jezik upotrebljavao u privatnom životu i grčki. Napominjem samo, da u onomastici natpisa nađenih u Zadru, naročito iz ranijeg carstva, prevladaju u dominantnom postotku grčki kognomini. Ti su naseljenici imali svojih posjeda na otocima, pa je moguće, da su propagirali toponime uzete iz grčkog rječnika. Rezultati arheoloških istraživanja posljednjih godina pokazuju, da su gotovo svi otoci zadarskog arhipelaga bili naseljeni u rim. doba, što dokazuju ostaci rimske ruralne arhitekture.